

Studie o vztahu Selimovičova díla k Dostojevskému

Profesor slavistiky na sarajevské univerzitě Nazif Kusturica, známý u nás svým vystoupením na Olomouckých dnech rusistů, je autorem řady prací o ruské literatuře XX. století (o jedné jsem již referoval v tomto časopise). V posledním svém díle *Meša Selimović i Fjodor Dostojevski u svjetlu teorije polifonijskog romana Mihaila Bachtina* (Sarajevo 2006) se zaměřil na vztah předního bosenského prozaika, vysokoškolského profesora, činitele bosenského divadla a filmu a v jedné době i předsedy Svazu jugoslávských spisovatelů Meši Selimoviče k ruské literatuře, zejména pak k Dostojevskému.

Objektem zkoumání se mu staly především Selimovičovy historické romány *Derviš a smrt* a *Pevnost*. Třebaže v úvodní části studie autor rozsáhle uvažuje o Bachtinových teoriích a zamýšlí se nad výroky obou srovnávaných spisovatelů o smyslu a významu umění, přece jen vidím hlavní přínos Kusturicova díla v analýze struktury Selimovičovy prózy v komparaci s vrcholnými romány Dostojevského. Sám bosenský spisovatel dal Kusturicovi jistý návod, když kdysi mj. prohlásil, že byl při psaní zaujat „nedůsledností lidské mysli, proměnlivostí psychologie, rychlým a nenadálým střídáním emocí a nálad“, postavami, „které si protřečívají“, problémy touhy po moci i po pravdě. A literární historik přesně a důkladně dokládá pravdivost tohoto vyznání zvláště analýzou románu *Derviš a smrt*, který je nejen historickým, nýbrž i psychologickým a filozofickým dílem nadčasového významu. Kusturica je považuje za jeden z největších evropských románů XX. století, který absorboval Dostojevského podněty a originálně je rozvinul v široké tematické tajemství zločinu, masové katastrofy, dobrodružství, lásky, skandálů a v melodramatických situacích soubojů všech proti všem i hrdiny se sebou samým, někdy i hrdiny ze *Zápisků z podzemí*. Vliv Dostojevského, který pronikl na Balkán na konci XIX. století, se u Selimoviče bizarně prolíná s tradicemi bosenské literatury a s myšlenkami Koránu, které se staly mottem každé kapitoly románu *Derviš a smrt*.

Kusturicova práce obohacuje literární historii přesvědčivým doložením působení klasické ruské literatury v evropském kontextu.

Miroslav Zahradka

Morálka a literatura: objevy a úskalí

Vasil Gluchman a kolektiv: Morálka minulosti z pohľadu súčasnosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte konca 19. storočia a prvej polovice 20. storočia). Acta Universitatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Prešov 2006, 402 s.

Jako výstup grantového projektu *Reflexie morálky na Slovensku* vychází rozsáhlý sborník, který nese všechny znaky komplexního bádání, jeho úspěchů i úskalí. Kromě úvodní partie, na níž se podepsal hlavní autor Vasil Gluchman a Viera Bilasová (připomínáme její společnou edici knihy s Vierou Žemberovou *Z prienikov filozofie, etiky a literatúry. Vzťahové a interpretačné súvislosti*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Prešov 2005; viz naši rec.: *Návrat etiky a filozofie do literárnevedného bádání*, in: *Slavica Litteraria*, X 9, 2006, s. 329) najdeme tu evropské kontexty problému z hlediska filozofie, kam přispěli mj. František Míhina a Oľga Sisáková, filozofické reflexe slo-

venské situace (mj. Rudolf Dupkala, Vasil Gluchman, Petr Jemelka), literární a estetické reflexe morálky (mj. Viera Žemberová, Andrej Antoňák, Jozef Sípko) a další kontemplanace, např. sociální, politické a genderové (o alkoholismu – V. Gluchman, problém pohlaví – Ondrej Tomovčík aj.).

Kromě slovenských badatelů, především z Prešovské univerzity, ale také z Nitry, Košic, Bratislavy, Martina a z jednoho gymnázia, tu participovali také Poláci (Krakov, Varšava) a jeden Čech z Moravy (Petr Jemelka z PedF Masarykovy univerzity v Brně).

Jisté problémy a úskalí ve vztahu, který nás zajímá nejvíce – tedy k literatuře – lze spatřovat jistě již v úvodní studii: je to samo východisko, tj. pohled na morálku minulosti z pozice současnosti, a také delikátnost relace etiky, resp. morálky, a literatury jako projevu estetických kategorií. Nabízí se tu ovšem jednoduchý postup chápat literaturu jako reflexní plochu a vybírat z ní to, co se týká morálky jako izolované drobtý; to však zase protičeí nedělitelné spřaženosti etiky a estetiky: víme, že zejména filozofové a ještě více historici mají tendence nahlížet krásnou literaturu jen jako zásobárnu verifikací jejich vlastních tezí (vzpomeňme např. sociologické a sociálně politické přístupy od 19. století). Sporná je také teze o jakési neměnnosti morálních problémů (stále se kritizuje, že společnost žije v morálním úpadku, ale ona přesto kvete; tedy jako by morální úpadek byl jen relativní a vyplýval z pokřiveného zrcadla vidění starších generací); nutno však připustit, že existují momenty, kdy krize morálky vedla a vede ke krizi celé společnosti, k převratovým situacím a nutnosti radikální obnovy: to se přece nejednou stalo.

Dále vybírám jen několik studií, které k našemu užšímu tématu morálky a literatury mají relevantní vztah. F. Mihina se ve své úvaze dotýká i známého rozdílu mezi filozofií a filozofováním (to je typické zejména pro malé národy, jejichž filozofie nevytvořily velké systémy, ale možná pro všechny Slovany): zde by se hodilo uvést památnou větu V. G. Bělinského „Ja švachovat v filosofii, no ne v ljubvi k nej: v ljubvi k nej ja silěn.“ Jistá literárnost filozofie v duchu prešovské a brněnské školy je patrná ve statích R. Dupkaly (etika ve filozofii na Slovensku v první polovině 20. století) a P. Gažíka (o S. Š. Osuském) či D. Hajka (o V. Šrobárovi). Zevrubně se morálkou a literaturou zabývá J. Sošková; V. Bilasová a V. Žemberová zkoumají etiku ve strategii prozaického textu na díle G. Vámoše, V. Žemberová se pak zabývá vysokým a nízkým v etice slovenské prózy. Rusistický je příspěvek A. Antoňáka založený na známé ruské opozici „pravda – istina“ ve sborníku *Vechi* (1909); dobře, i když těžce, se čte stať L. Guziho o morálce ruských čekistů (hodí se jen dodat, že spisovatelé tu nebyli, jak to tu vypadá, bez viny; řada z nich byli přímo čekisté a aktivně se na teroru rudém proti teroru bílému podíleli), Jozef Sípko se sarkasmem jemu vlastním líčí morálku v tisku před světovými válkami s úvodní legendární historikou o novinové reflexi Napoleonova návratu z Elby: „V používání jazyka mocenskými strukturami sa v podstate nič nezmenilo ani v našej dobe.“ (s. 273).

Svazek je obsažný, víceaspektový, ale značně rozbíhavý; jeho ohnisko se hledá jen těžce: v obecné rovině setrvává tam, odkud etika jako vědecká disciplína vzešla – ve filozofii; barvitá faktografie se však spíše opírá o personalistické medailony a doklady z krásné literatury – zabývat se metodologicky čistě a promyšleně reflexemi etiky a morálky obecně a z pohledu současnosti zvláště není lehké.

Ivo Pospíšil